

ბულძან შალიკაშვილი

XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან XVII საუკუნის დამდეგამდე, თითქმის ოთხი საუკუნის მანძილზე, მთელ საქართველოში ლიტერატურული ცხოვრება მინაკლებული იყო. თუმცა, ზოგჯერ შეინიშნებოდა გამოცოცხლებაც. უპირველესად უნდა დავასახელოთ ვანის ქვაბთა მონასტერში შემონახული კედლებზე წარწერილი ლექსები, რომელთაგან უმეტესობა ლიტერატურულია, რამდენიმე კი ფოლკლორული წარმოშობისაა. ისინი ცნობილი იყო ადრევე, მაგრამ მათი კვლევა დაიწყო ვ. ცისკარიშვილმა, კ. კეკელიძემ და შ. ონიანმა. ვ. ცისკარიშვილმა 1954 წელს გამოაქვეყნა რამდენიმე ლექს-წარწერა (*ცისკარიშვილი 1954:168-180*); კ. კეკელიძემ სტატიაში „კედლებზე შერჩენილი სიცოცხლე“ მიმოიხილა ვანის ქვაბთა მონასტრის კედლებზე შემორჩენილი პოეტური თხზულებები (*კეკელიძე 1959*). შ. ონიანმა სამი სტატია მიუძღვნა ვანის ქვაბთა მონასტრის კედლების პოეზიის შესწავლას (*ონიანი 1959:287-293; ონიანი 1959:33-40; 1960:33-42*).

წინასწარ უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოება: „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყისში ნათქვამია, რომ პოემის დაწერის დროს საქართველოში გავრცელებული ყოფილა ლირიკული ჟანრის თხზულებები, თუმცა, ჩვენამდე მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილს მოუღწევია, ისიც უფრო გვიანი ხანისაა, ვიდრე თვით შოთა რუსთველის პოემა. ლიტერატურულად გაფორმებული სახით ისინი თითქმის არაა შემონახული, მათ ვხვდებით კედლის წარწერებში. ეს სწორედ ვანის ქვაბთა მონასტრის კედლებზე შემონახული პოეზიაა.

დოკუმენტურ წყაროებზე დაყრდნობით გარკვეულია, რომ XV-XVI საუკუნეებში ვანის ქვაბებში დედათა მონასტერიც იყო, სადაც მონაზონი ქალები ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ. როგორც ჩანს, მონაზონ ქალებს მონასტრის კედლებზე წაუწერიათ თავიანთი ნაფიქრ-ნააზრევი ლექსების სახით, მცირე ნაწილი მათივე შეთხზულია, დამოუკიდებელი ლირიკული ნაწარმოებებია, მეტი წილი კი ქართული ლიტერატურული ძეგლებიდან ამონარიდები და ფოლკლორული ნიმუშებია. კედლებზე იკითხება 10 ლექსი და „ვეფხისტყაოსნის“ ორი სტრო-

ფი. წარწერები შეუსრულებიათ ქალებს: გულქანს, ანა რჩეულაშვილს, თუმიან გოჯიშვილს, შადაბანი სულთანს და ხვარამხეს. ამ უკანასკნელის წარწერა ინფორმაციული ხასიათისაა. შ. ონიანის დაკვირვებით, ზოგიერთი წარწერის ხელი ჰგავს ვანის ქვაბის მონასტრის „განგების“ მხედრულ მინაწერებს. წარწერებიდან ჩანს, რომ მონაზონი ქალები გულდათუთქულები არიან პირადი ცხოვრების გამო, მათ ჰყავდათ მიჯნურები, რომელთაც დააშორეს ჩვენთვის უცნობი მიზეზების გამო. ისინი გარეგნული სილამაზით გამორჩეულები ყოფილან, მაგრამ ამას მათთვის ტანჯვის მეტი არაფერი მოუტანია. სასოწარკვეთილი ქალები მონასტრის კედლებს ანდობენ თავიანთ განცდებსა და სადარდელს, ღმერთს შესთხოვენ ცოდვათა შენდობასა და სულის ხსნას. წარწერები საქართველოს ისტორიის უმძიმეს ხანაშია შესრულებული, მტერთა შემოსევებისა და თავდასხმების დროს, მაგრამ მათში ქვეყნის პოლიტიკურ-სოციალური ვითარება არ ირეკლება, მონაზვნები მხოლოდ თავიანთი ინტიმითა და პირადული განცდებით არიან დაკავებულნი. შ. ონიანმა საინტერესო პარალელი გაავლო ვანის ქვაბის მონასტრის მონაზონ ქალთა სულიერი მდგომარეობასა და ბოკაჩოს „დეკამერონის“ პერსონაჟებს შორის. თუმცა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბოკაჩოს რომანისა და ვანის ქვაბთა მონასტერში მოხვედრილ მონაზონ ქალებს ბევრი რამ განასხვავებთ ერთმანეთისაგან. მთავარი ისაა, რომ მათი მონასტერში მოხვედრა განსხვავებულ საფუძველს ემყარება. მონაზონი ქალები წერენ სატრფიალო-სამიჯნურო ხასიათის ლექსებს, მათ უმძიმთ ამქვეყნიურ სიამოვნებათა დათმობა; მათში ხორციელისადმი სწრაფვა უფრო ძლიერია, ვიდრე სულიერი ცხოვრებისადმი. ისინი უჩივიან სოფლის წარმატებასა და დაუნდობლობას, იგრძნობა გარეგნული სილამაზისა და სიყვარულის დაკარგვით გამოწვეული მძაფრი განცდები, გულისტკივილით აღნიშნავენ, რომ გაუხარელი ცხოვრება აქვთ და ხსნას ვერაფერში ხედავენ. ყოველივე ეს იმას ადასტურებს, თუ როგორ არის შეცვლილი დამოკიდებულება ღმერთისადმი, რწმენისადმი, ცხოვრებისადმი, ადამიანი მატერიალურსაა გადავნიებული და სულიერ ცხოვრებას მოკლებულია. ამ ლექსებზე დაკვირვებით ნათელი ხდება, თუ როგორ შეიცვალა რუსთველის შემდეგ ადამიანის ინტერესები და სულიერი ცხოვრება.

მონაზონი გულქანი, რომლის სახელითაც ორი ლექსია ცნობილი, ვ. ცისკარიშვილისა და შ. ონიანის დაკვირვებით,

გვარად შალიკაშვილი უნდა ყოფილიყო. მას უნდა ეცხოვრა XV-XVI საუკუნეების მიჯნაზე. შ. ონიანის შეხედულებით, გულქანი და ანა რჩეულაშვილი თანამედროვენი იყვნენ და ერთმანეთს იცნობდნენ, რადგან გულქანი ანა რჩეულაშვილის მიერ შესრულებულ წარწერაში იხსენიება: „გულქანსა უშუელე ცოდვილსა. შენ ივსენ მისი სული ყოვლად წმიდაო დედოფალო“. მისივე მოსაზრებით, იგი მოიხსენიება იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ერთი ალაპის მინაწერის ცნობაში, რომელიც გვამცნობს ზოსიმე კუმურდოელის მიერ მონასტრის შეწირულების შესახებ, შეწირულება გაუღიათ „ქეთაონ ყოფილსა ქრისტინეს და გულქანს“. მონასტერს კი ამის სანაცვლოდ ქეთაონის გარდაცვლილი შეილები – იოთამისა და გულქანის სულის სახსენებელი დაუწესებია. თვით ქეთეონი კი ქართლის მეფის გიორგი VIII-ისა და ყვარყვარე ათაბაგის ასულის თამარის ასული ყოფილა. ქრ. შარაშიძის ცნობით, ქეთაონი უნდა გარდაცვლილიყო 1514-1515 წლებში. მალევე უნდა გარდაცვლილიყო გულქანიც, რომლის ქონება დედის ქონებასთან ერთად შეუწირავთ ჯვარის მონასტრისათვის. ვანის ქვაბთა მონასტრის კედლებზე მოხსენიებული გულქანი და იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის ალაპებში მოხსენიებული გულქანი ერთი და იგივე პირი უნდა ყოფილიყო, რადგან მათი ქრონოლოგიური და სივრცობრივი არეალი ერთმანეთს თანხვედბა. წარწერის მიხედვით, გულქანი, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო გათხოვილი, – „ქმარი ჯერ არ მედგა“, – მანუჩარს წაუყვანია „ქალად და გასათხოვარად“. ფიქრობენ, რომ ეს მანუჩარი მანუჩარ I ათაბაგი უნდა იყოს, რომელიც XV-XVI საუკუნეთა მიჯნაზე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა. საინტერესოა, თუ რად ერგებოდა მანუჩარს გულქანი, რადგან, როგორც ჩანს, იგი ზრუნავდა გულქანზე და მის გათხოვებას ცდილობდა. შ. ონიანის ვარაუდით, მანუჩარი ყოფილა ბიძა გულქანის დედისა, ქეთეონისა. ასეთ შემთხვევაში სავსებით გასაგებია მანუჩარის ზრუნვა გულქანზე. ქეთეონის შეილები მესხეთის თავადიშვილთა საგვარეულოებს შორის მოიხსენიებიან, ისინი შალიკაშვილები ყოფილან. ასე დგინდება გულქანის გვარი. წარწერა ასეთი შინაარსისაა (ტექსტი კედელზე ცუდად იკითხება): „ქ. ღმერთო და ყოვლადწმიდაო დედოფალო, ღვთისმშობელო, და რომელნიც წმიდანი და მთავარანგელოზნი სხუანები ხართ. თქვენს ძალას და მოწყალებას უშუელეთ, და ულხინეთ მას მომსახურეს მიწასა თქვენსა, თუალპატიოსანსა

უებარს გულქანს. ვიყავ გ(?)დევალი რომ მომიყვანა მანუჩარმა ქალად და გასათხოვარად. ქმარი მე ჯერ არა მედგა. ღმრთის მადლმა და მოწამეთა მადლმა, ჩემისა ულამაზესი სულიერი დედამიწასა ზედა არა იარებოდა და არცა სხვა გამოსულა: არცა თუალად, არცა ტანად, არცა ზნითა, არცა გონებითა; თორემ ჩემნი მნახავნი არ გამამტყუნებენ“; ქვემოთ მინაწერიცაა, რომელიც ძნელად იკითხება: „ქ. ქალო ... შენმა მზემან... .. ეხატნეს ვისაც უქნია...“ (ცისკარიშვილი, 1954:172).

როგორც ვანის ქვაბთა მონასტრის ეს წარწერა მოწმობს, გულქანი ულამაზესი ქალი ყოფილა. იგი სიამაყით აღნიშნავს თავის სილამაზეს თავის წარწერაში. ეს წარწერები მას ახალგაზრდობისას წაუწერია და, როგორც ჩანს, მონასტერში მოხვედრილი გულქანი ადრე გარდაცვლილა, ვერ აუტანია მონაზვნური ყოფა-ცხოვრება.

გულქანის ხელით კედელზე შესრულებული მეორე წარწერა თექვსმეტმარცვლიანი ლექსია, რომელიც მაღალი შაირის ნიმუშს წარმოადგენს. წარწერაში მას ლექსის ფორმა არ აქვს, ტექსტი პროზაულადაა წარწერილი. ავტორი ყოველადწმინდა ღვთისმშობელს ვედრებით მიმართავს და შესთხოვს ბოროტ ძალთაგან, მტანჯველთაგან გათავისუფლებას. დავიმოწმებთ ტექსტს შ. ონიანის გამოკვლევის მიხედვით:

ქ. ღმრთის მშობელო, შენ ცოდვილთა მეოხი ხარ
უშურველი,

შენ აღვოცე ცოდვა ჩემი უმრავლესი, უთვალველი,
მე სამოელ ტანჯვად მაწვევს უშიში და უკრძალველი,
მწეო ჩემო, შენ მიშველე, გამოცხნასა შენგან ველი.
მრავალ-თვალნი ანგელოზნი შენგან ძრწიან ძაღნი, დასნი,
ჯოჯოხეთით მოციქულნი გამოვიდეს ბეერ-ათასნი

(ონიანი 1959:36).

ლექსი იწყება ქანწილით, იგი არასრულადაა წარწერილი, მასში 6 სტრიქონია, ჩანს, რომ აკლია ორი სტრიქონი. მისი ავტორი უცნობია, გულქანი ავტორი არ არის, რადგან, როგორც შ. ონიანმა აღნიშნა, ისეთი ლაფსუსებია დაშვებული, როგორც მხოლოდ გადამწერს შეიძლება მოსვლოდა და არა ავტორს. მისივე აზრით, ლექსი შესაძლოა რუსთველის ეპოქაში შექმნილიყო; თუმცა, მისი დათარიღება მაინც ძნელია. ჩანს, რომ ლექსს პოპულარობა მოუპოვებია. იგი ყურადღებას იქცევს სახისმეტყველებითი თვალსაზრისით. ავტორი მიმართავს ყოველადწმინდა ღვთისმშობელს, რომელიც ცოდვილთა

მეოხია და რომელმაც ცოდვებისაგან განწმინდა ადამიანი, კერძოდ აქ საუბარია თვით ავტორის ცოდვებზე. მას ღვთისმშობელი მიაჩნია ადამიანის მცველად ბოროტ ძალთაგან. ლექსში სამი უარყოფითი ძალაა დასახელებული ადამიანის, ამ შემთხვევაში, თვით ავტორის მტანჯველად: სამოელ, მრავალთვალისანი ანგელოზი, ანუ დაცემული ანგელოზი, და ჯოჯოხეთის ბევრ-ათასნი მოციქულნი. ლექსი საზომის მიხედვითაც საყურადღებოა, იგი მაღალი შაირითაა შესრულებული, რითმაც ფერადოვანი და შთამბეჭდავია.

Nestan Sulava

GULKAN SHALIKASHVILI

Summary

Literature life in whole Georgia was slowed down almost four centuries, from the second half of XIIIc. till the beginning of XVIIc. Though from time to time it revived. I want to discuss poetry written on the walls of Vanis Kvabta Monastery. Most of them are literary, some are of folklore origin. They were known from early times. V. Tsiskarishvili, K. Kekelidze and Sh. Oniani began to research them.

In the introduction of the "The Knight in the Panther's Skin" is said that in the time of writing the poem lyrical genre was spread in Georgia, through only some of them reached to us. They were written later than the poem by Shota Rustaveli. They are met namely in the wall inscriptions. We can say that the samples of such lyrical poetry written by nuns are kept on the walls of Vanis Kvabta Monastery. One of them is Nun Gulkani who has inscribed two verses. To our mind her surname was Shalikashvili and she lived on the boundary of XV-XVI cc. According to the inscription of Vanis Kvabta Monastery, Gulkani was a beautiful woman. She describes her beauty in her inscriptions.

One of the inscriptions on the wall done by Gulkan is 16 syllabled. It is a sample of a joke. The rhythm is impressive. The author prays for St. Virgin and asks her to free her from evils. Gulkani is not an author because the mistakes there could be made only by a copyist. The author addresses to St. Virgin who helps sinners and defends people.